

УДК 343.901.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.4>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

Бучинський О.Й.,
*кандидат юридичних наук, адвокат,
партнер Адвокатського об'єднання «Яр.ВАЛ»
ORCID: 0009-0003-1251-1641
e-mail: yuripetrty@gmail.com*

Бучинський О.Й. Особливості протидії зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями.

Корупція в Україні визнана загрозою національним інтересам, сталому розвитку й євроінтеграції. Незважаючи на значні зусилля, яких докладають держава і міжнародні інституції до подолання корупції в основних сферах суспільного життя, її рівень досі залишається високим. Визначаючи сутність корупції, варто передусім виходити з того, що вона не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, до певного правопорушення. Корупція є результатом історичного розвитку суспільства та держави, у тому числі й українського суспільства та Української держави. Разом з тим останнім десятиліттям корупція в Україні набула небаченого раніше розмаху і впливу на політичні, економічні та інші соціальні процеси. З'ясовано, що проблеми протидії корупції в Україні за своїм змістом багато в чому збігаються з аналогічними проблемами в інших країнах. Цей збіг обумовлюється однаковою соціальною сутністю корупції як корозії влади, яка полягає у зловживанні службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування владою або службовим становищем у корисливих або інших особистих інтересах. Не зважаючи на відмінності в державному устрої, однаковими в принципі для всіх країн є як основні соціально-економічні передумови корупції – недосконалість механізму реалізації владних повноважень, прагнення наділених владою суб'єктів скористатися цією владою в особистих цілях, так і основні напрями протидії корупції – обмеження, нейтралізація та усунення її соціальних передумов, причин та умов корупційних діянь, визначення обмежень і заборон для державних службовців, встановлення відповідальності за їх порушення. Зведення корупції до певного виду правопорушень, має місце з боку певної частини науковців та практиків, є однією з найбільш істотних помилок у розумінні корупції. Корупція – це соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціальні процеси. Існуючи в суспільстві та будучи породженням суспільних відносин, вона пронизує різні соціальні сфери суспільства, по-різному деформує суспільні відносини.

Ключові слова: корупція, зловживання, корупційні правопорушення, службове становище, державні службовці, протидія, злочинність.

Buchynskiy O.Y. Features of preventing abuse of authority or official position committed by public servants.

Corruption in Ukraine is recognized as a threat to national interests, sustainable development and European integration. Despite the significant efforts made by the state and international institutions to overcome corruption in the main spheres of public life, its level still remains high. When defining the essence of corruption, one should first of all proceed from the fact that it cannot be reduced to any specific socially dangerous act, to a specific offense. Corruption is the result of the historical development of society and the state, including Ukrainian society and the Ukrainian state. At the same time, in the last decade, corruption in Ukraine gained an unprecedented scope and influence on political, economic and other social processes. It is found that the problems of countering corruption in Ukraine in many respects coincide with similar problems in other countries. This coincidence is caused by the same

social essence of corruption as the corrosion of power, which consists in the abuse by officials of state authorities and local self-government bodies of power or official position for selfish or other personal interests. Regardless of the differences in the state system, the main socio-economic prerequisites of corruption are the same in principle for all countries – the imperfection of the mechanism of the exercise of power, the desire of subjects endowed with power to use this power for personal purposes, and the main directions of combating corruption – restrictions, neutralization and elimination of its social prerequisites, causes and conditions of corrupt acts, determination of restrictions and prohibitions for civil servants, establishment of responsibility for their violation. The reduction of corruption to a certain type of offense by a certain part of scientists and practitioners is one of the most significant mistakes in the understanding of corruption. Corruption is a social phenomenon that has social conditions, social patterns of development and exerts a negative influence on social processes. Existing in society and being a product of social relations, it permeates various social spheres of society, deforming social relations in different ways.

Key words: corruption, abuse, corruption offences, official position, civil servants, opposition, crime.

Постановка проблеми. Розв'язання проблем дослідження стану, динаміки та структури зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями, а також ефективної протидії корупції значною мірою залежить від того, наскільки правильно і глибоко зрозуміла її сутність. З'ясування сутності корупції є надзвичайно важливим як в теоретичному, так і в практичному плані. Важливість цього питання з наукової точки зору обумовлюється тим, що воно є ключовим для будь-якого наукового дослідження проблем корупції як в галузі юриспруденції, так і в інших галузях науки, у тому числі соціології, політології, економіки. Воно є похідним для наукового пошуку: від його вирішення залежить сама постановка проблеми дослідження, визначення його напряму, предмета, мети і завдань, вибір методології тощо. З'ясування сутності корупції врешті-решт обумовлює достовірність результатів наукового дослідження, оскільки цей момент порівняно з усіма іншими моментами проблеми протидії корупції ключовим, базовим для всіх інших. Важливість вирішення цього питання для практичної діяльності щодо протидії корупції полягає в тому, що від правильного розуміння стану, динаміки та структури зловживання службовим становищем залежить формування стратегії і тактики такої діяльності, постановка її цілей, визначення сил і засобів їх досягнення, рівень нормативно-правового та іншого забезпечення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Безпосередньо питаннями дослідження стану, динаміки та структури зловживання владою або службовим становищем вивчали В.І. Борисов, В.Е. Гедульянов, Б.М. Головкін, І.М. Довбань, О.О. Дудоров, О.О. Житний, К.П. Задоя, В.В. Іванюта, В.М. Киричко, А.О. Левчук, М.І. Мельник, А.А. Мошнін, В.Ф. Оболонцев, І.Д. Пастух, М.В. Романов, В.М. Трепак, І.В. Чубенко, О.Г. Шило, О.Ю. Шостка та інші.

Метою статті є дослідження особливостей протидії зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями.

Виклад основного матеріалу. Соціальна сутність корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, порушуючи правильний порядок речей в суспільстві, в результаті чого настає «корозія» влади. Це спотворення, порушення суспільних відносин носить характер ланцюгової реакції. Таку позицію поділяють багато вчених. Так, М.І. Мельник зазначає: «Корупція – це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні устої суспільства. Рівень корупції – своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і спроможності державного апарату вирішувати задачі не у своїх власних інтересах, а в інтересах суспільства. Подібно тому як для металу корозійна втома означає зниження межі його витримки, так і для суспільства втома від корупції означає зниження його опору» [1, с. 115–117].

Розглядаючи соціальну сутність корупції через призму соціального призначення державної служби, то варто підкреслити, що корупція порушує загальні принципи такої служби, визначені як національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами. Як зазначається у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб, державна посада – це посада, наділена довірою, яка передбачає зобов'язання діяти в інтересах держави. Державні посадові особи повинні виконувати свої обов'язки і функції компетентно і ефективно у відповідності до законів і з повною доброчесністю, а також приймати справедливі й неупереджені рішення.

Корумпована особа, яка обіймає таку посаду, діє всупереч цим вимогам: зловживаючи довірою держави, вона діє незаконно, не добросовісно, несправедливо і упереджено, надаючи при цьому неправомірну перевагу своєму приватному інтересу чи інтересам інших осіб [2, с. 70].

Державну владу та її представників завжди супроводжувала ознака корупційності. Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги і прояви, а також її можливості, що визначаються ставленням до неї держави і суспільства.

Корупція в Україні виникла не на порожньому місці, вона не з'явилась раптом з набуттям нашою державою незалежності. Вона є результатом історичного розвитку суспільства та держави, у тому числі й українського суспільства та Української держави. Разом з тим останнім десятиліттям корупція в Україні набула небаченого раніше розмаху і впливу на політичні, економічні та інші соціальні процеси.

З'ясовано, що соціальна сутність корупції проявляється також у її загальному і глобальному характері. Це явище присутнє у всіх політичних системах, притаманне всім країнам світу. Зловживають чиновники як в країнах з ринковою економікою і надзвичайно високим рівнем демократії, так і в країнах з адміністративно-командною системою економічного господарювання та тоталітарним політичним режимом [3, с. 152–154].

У тих країнах, де хабарництво поширене значною мірою, воно із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства.

Безумовно, корупція є політичним явищем. Політичний аспект корупції проявляється у тому, що корупція і політика – явища взаємопов'язані. Корупція безпосередньо пов'язана із здійсненням публічної влади у всіх сферах соціального життя, таким чином впливаючи на підготовку і реалізацію політичних рішень. Своєю чергою, політика, яку проводить держава як у сфері протидії корупції, та і в інших сферах, впливає на рівень, структуру і динаміку корупції.

Неможливо не сказати, що корупція є також психологічним та моральним явищем. Вона не існує поза людей – їх поведінки, діяльності. Це не лише певні діяння, а й система негативних поглядів, переконань, установок, спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя [4, с. 89–92].

Як зазначає А.А. Мошнін, «корупція – не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем, не просто завуальовані види підкупу чиновників. Це хвороба більш глибока, яка має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети» [5, с. 108].

Поширення психологічної установки на протиправний спосіб досягнення мети не лише на державних службовців, а й громадян, які не перебувають на державній службі. Їх зорієнтованість на розв'язання життєвих проблем корупційним шляхом є також важливим чинником, який, по-перше, стимулює чиновників до зловживання; по-друге, у багатьох випадках робить це зловживання можливим.

У конкретних корупційних проявах як у дзеркалі знаходить відображення психологія конкретних індивідуумів, у корупції як соціально-політичному явищі відображається психологія соціальних груп і всього суспільства.

Буде чи не буде вчинено корупційне діяння, залежить від конкретної особистості. Саме така взаємодія народжує відповідну психологічну установку особистості, яка формує ту чи іншу модель поведінки, у тому числі корупційну. Деякі дослідники вважають, що корупційна модель поведінки має, головним чином, психологічне коріння, а корупція взагалі – психологічне походження. Вони пояснюють психологічний характер походження корупції, зокрема, збереженням у традиціях різних країн звичаїв, які подібні до проявів корупції, але здебільшого використовуються в побуті та схвально сприймаються суспільством [6, с. 132–134].

Корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. Вона характеризує основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, у ній знаходять своє відображення найбільш значущі для держави та суспільства проблеми. У корупції проявляється неефективність влади і економіки, недосконалість найбільш важливих державних та суспільних інститутів. У тих країнах, де корупція набуває значного поширення і суттєвого впливу на соціально-економічні процеси, є структурованою і здійснює системний вплив на державного службовця, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і образом життя значної частини членів суспільства.

Корупція як соціальне явище існує в певних інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а корупція у свою чергу здійснює вплив на економіку, політику, право, ідеологію, суспільну психологію тощо [7, с. 139–141].

Якщо говорити про структура злочинності, то вона, насамперед, має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють. Динаміка злочинності – це показник, що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного періоду.

Характеристика сучасного стану проблеми відповідальності та запобігання зловживанню владою або службовим становищем має істотну шкоду та тяжкі наслідки цього правопорушення виключно як матеріальної категорії призводить до цілої низки публікацій про неспроможність боротьби правоохоронних органів із службовою злочинністю загалом.

На думку Б. Прокопова, така категорія правопорушень є найбільш дискусійною та резонансною в нашому суспільстві, але, незважаючи на таку прискіпливу увагу громадськості до цих злочинів, вагомих результатів саме у виявленні «білокомірцевої злочинності» до цих пір немає [8, с. 153-154].

Особливістю кримінологічної характеристики правопорушень у сфері службової діяльності є збільшення кількості вчинених у групі та особами, які раніше вчиняли такі протиправні дії. Аналіз досліджень дає підстави стверджувати, що, незважаючи на певні позитивні зміни, які відбулися після ліквідації «міліції», рівень корупційних правопорушень у сфері службової діяльності продовжує залишатися високим.

Кримінологічне дослідження правопорушень, що вчиняються як наслідок зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями, визначає її детермінантів, стану, кількісно-якісних показників, а також кримінологічна характеристика особи злочинця є підґрунтям для подальшого розроблення та запровадження заходів попередження кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [9, с. 164–168].

Оскільки державні службовці знаходяться найближче до населення, забезпечення їх нормального функціонування є одним із головних завдань вітчизняного уряду. У зв'язку з цим питання недопущення порушень прав та свобод громадян та різного роду службових зловживань у службовій діяльності державним службовців є одним із найбільш серйозних та складних питань в сучасних умовах реформування держави [10, с. 99–101].

Сфери діяльності службової особи – державних службовців можна поділити на певні групи в залежності від того, на які суспільні відносини здійснюється протиправне посягання з його боку і яким чином будуть кваліфіковані у майбутньому його діяння.

Класифікація протиправних діянь може бути здійснена за основним безпосереднім об'єктом: життя та здоров'я особи; відносини власності; встановлений порядок здійснення службової діяльності; встановлений порядок здійснення правосуддя; господарська діяльність; громадська безпека та ін. [11, с. 16-17].

Суспільну небезпечність і шкідливість протиправних діянь з боку державних службовців як для окремої особи, так і для суспільства та держави загалом, недооцінювати не можна. Державний службовець покликаний сам стояти на сторожі порядку, нормального функціонування державного апарату, а в окремих випадках і безпеки пересічного громадянина, і тому вчинення з його боку будь-яких протиправних діянь – становить підвищену загрозу для суспільства.

Таким чином, кримінологічний аналіз зловживань службовим становищем державних службовців дозволив з'ясувати, що в переважній більшості випадків, які стали відомі органам прокуратури та суду, державні службовці використовували свої владні повноваження для отримання незаконних переваг, матеріальних благ та вигод майнового характеру. При цьому їх протиправні дії були пов'язані не тільки із вчиненням зловживання владою або службовим становищем, а й з отриманням неправомірної вигоди [12, с. 115–117].

Висновки. Підводячи підсумки розгляду даної проблематики, можна сказати, що у сучасному світі корупція є однією з основних соціальних проблем. Для багатьох держав вона, як кажуть, є питанням життя чи смерті: від вирішення цієї проблеми значною мірою залежить якщо не саме існування держави, то щонайменше стратегічний напрям її економічного, політичного та соціального розвитку.

Проблеми протидії корупції в Україні за своїм змістом багато в чому збігаються з аналогічними проблемами в інших країнах. Цей збіг обумовлюється однаковою соціальною сутністю коруп-

ції як корозії влади, яка полягає у зловживанні службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування владою або службовим становищем у корисливих або інших особистих інтересах. Незважаючи на відмінності в державному устрої, однаковими в принципі для всіх країн є як основні соціально-економічні передумови корупції – недосконалість механізму реалізації владних повноважень, прагнення наділених владою суб'єктів скористатися цією владою в особистих цілях, так і основні напрями протидії корупції – обмеження, нейтралізація та усунення соціальних передумов корупції, причин та умов корупційних діянь, визначення обмежень і заборон для державних службовців, встановлення відповідальності за їх порушення.

Є й інша морально-психологічна сторона корупції. Коли держава примушує своїх громадян поводитися нечесно, то це породжує нездорову систему і має негативний вплив на суспільство. Державному службовцю, який, умовно кажучи, стоїть перед вибором: чесно виконати свій обов'язок чи зловжити владою або службовим становищем – за умов панування правового нігілізму, соціальної нестабільності і невпевненості у своєму майбутньому, культивуванні психології користюлюбства і жадібності, падіння моральності, відсутності чіткої ідеології державної служби легше схилитися до корупційної форми поведінки. Проблема вибору поведінки і є тією основною психологічною проблемою, яка лежить в основі корумпування суспільних відносин. З огляду на це суть запобігання корупції в принципі має зводитись до того, що проблема такого вибору перед особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поставала якомога менше, а при її виникненні – така особа мала всі підстави розв'язати її на користь правомірної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 348 с.
2. Іванюта В.В. Забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні як напрям державного впливу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2020. № 2 (92). С. 69–73.
3. Довбань І.М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОРМАНТИКА Т.П.», 2020. 424 с.
4. Головкін Б.М., Оболонцев В.Ф., Романов М.В. Запобігання корупції: підручник. Харків: Право, 2020. 752 с.
5. Мошнін А.А. Корупція у сучасній Україні: стан та напрями протидії. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Серія: Право. 2022. Вип. 3 (62). С. 106–110.
6. Гобела В.В., Живко З.Б., Леськів Г.З., Мельник С.І. Управління кризовими ситуаціями: підручник. Львів: ЛДУВС, 2022. 228 с.
7. Чубенко І.В. Кримінологічні засади запобігання корупції в місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 323 с.
8. Прокопів Б. Стан та шляхи вдосконалення реалізації антикорупційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1. С. 152–156.
9. Дудоров О.О., Житний О.О., Задоя К.П. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування: підручник. Київ, 2019. 464 с.
10. Пастух І.Д., Левчук А.О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією: монографія. Київ: НАВС, 2023. 219 с.
11. Трепак В.М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 36 с.
12. Гедульянов В.Е. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 212 с.